

УДК 339.982

Роман Євгенович ЗВАРИЧ

кандидат економічних наук, доцент,

докторант кафедри міжнародної економіки,

Тернопільський національний економічний університет

E-mail: romazvarych@yahoo.com

ПАРАДОКСАЛЬНА ДИНАМІКА ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

Анотація

Вступ. У статті розглянуто парадоксальну динаміку глобалізації, встановлено її дуалістичну політико-економічну сферу впливу, її амбівалентні рушійні сили та їх характер, а також виокремлено напрями зростаючих глобалізаційних загроз.

Мета. Метою статті є оцінка динаміки, що живить феномен глобалізації та аналіз дуалістичного характеру її рушійних сил.

Метод (методологія). Використано метод формалізації для відображення змістовного знання в парадоксальності динаміки глобалізації; гіпотетико-дедуктивний метод в процесі створенні системи дедуктивно пов'язаних між собою гіпотез, з яких в кінцевому рахунку виведено твердження про дуалістичну політико-економічну сферу впливу глобалізації; системний підхід в контексті розгляду амбівалентних рушійних сил глобалізації та їх характеру; метод напрацювання гіпотези щодо актуальності розвитку альтерглобальної моделі світової економіки.

Результати. Обґрунтовано феномен глобалізації, встановлено її дуалістичну політико-економічну сферу впливу та розглянуто процес декомпаратменталізації ринків. Встановлено амбівалентний характер рушійних сил глобалізації, визначено основні її недоліки та загрози, а також актуалізовано питання щодо нової альтерглобальної моделі розвитку світової економіки.

Ключові слова: глобалізація, декомпаратменталізація ринків, парадоксальна динаміка, альтерглобалізація, амбівалентна рушійна сила, дуалістична система.

Roman Yevgenovych ZVARYCH

Ph.D., Assistant Professor,

Doctoral student of International Economics Department

Ternopil National Economic University

E-mail: romazvarych@yahoo.com

THE PARADOXICAL DYNAMICS OF GLOBALIZATION

Abstract

Introduction. The article discusses paradoxical dynamics of globalization, established its dualistic political and economic sphere of influence, its ambivalent driving forces and their character, and grounded direction of growing globalizational threats.

Purpose. The article aims is estimation of dynamics that develop the phenomenon of globalization and analysis the dualistic nature of its driving forces.

The method (methodology). The method of formalization to explain substantial knowledge in the paradoxical dynamics of globalization; hypothetical-deductive method in the process of creating a system of deductively interrelated hypotheses, from which derived statements about dualistic political and economic sphere of influence of globalization; systematic approach in context of review the ambivalent driving forces of globalization and their nature; method of hypotheses development about the relevance of development the alterglobal model of the world economy.

Results. Grounded phenomenon of globalization, established its dualistic political and economic sphere of influence and considered the process of decompartmentalisation of markets. Established ambivalent nature of the driving forces of globalization, defined its main weaknesses and threats, and actualized the issue of new alterglobal model of the world economy development.

Keywords: globalization, decompartmentalisation of markets, paradoxical dynamics, alterglobalization, ambivalent driving force, dualistic system.

JEL classification: F02

Вступ

Разом із цим, сучасний світовий економічний розвиток характеризуються асинхронною нестабільністю і сприяє формуванню однополюсного світу. Глобалізація змінює роль держави як інституту організації життєдіяльності суспільства. Проте сам факт наявності глобальних взаємозв'язків свідчить про суперечність національних пріоритетів та глобального масштабу організації не лише економіки, а й всього суспільного життя. Сучасні історики все активніше прагнуть спростувати ідею про те, що глобалізація стала набуттям останніх десятиліть – для цього у них, є вагомі підстави. Аргументація, побудована на оцінці активного зростання міжнародної торгівлі, швидкого зниження мит та цінових диференціалів в другій половині XIX і на початку XX ст. цілком дозволяє говорити про те, що в історії глобалізації було як мінімум дві «хвилі». Головним є той факт, що потужні сучасні держави всупереч будь-якому ступеню глобалізації зберігають власний силовий та економічний потенціал. Глобалізація не пом'якшує, а посилює світову нерівність і створює додаткові можливості великим виробничим компаніям.

Феномен глобалізації та її парадоксальну динаміку напрацювали Д. Їпп, Д. Каванья, А. МакГрю, Д. Манде, Р. Робертсон, Т. Фрідман, Т. Халт, Д. Хелд. Напрями в концептуалізації амбівалентних рушійних сил та альтерглобалізації розглядали В. Іноземцев, Ф. Кернкросс, Е. Мілліот, А. Мокій, А. Панаріна, Д. Плейерс, Дж. Розенау, Н. Турно. Проте немає єдиного вектору щодо оцінки парадоксальної динаміки глобалізації, зокрема в умовах актуальності питання щодо нової альтерглобальної моделі розвитку світової економіки.

Мета статті

Таким чином, метою нашого дослідження є оцінка динаміки, що живить феномен глобалізації та аналіз дуалістичного характеру її рушійних сил.

Виклад основного матеріалу дослідження

Феномен глобалізації ринків є не новим. Протягом кількох останніх сотень років між групами людей (племен, міст, громад)¹ існував регулярний,

¹ Поняття нації з'явилося порівняно недавно, в кінці XVI ст. на Заході, але не набуло істотного значення до початку Французької революції (П. Зарка, 2007 р.).

транскордонний обмін товарів та знань, підтвердженням чого є знаменитий «Шовковий шлях», що використовувався торговими караванами в II ст. до н. е. Будучи зв'язковою основою політичних і культурних зв'язків між віддаленими групами, цей маршрут виходив за рамки звичайної торгівлі та простого розподілу продуктів. Крім цього, до 1914 р., обмін товарів гармонійно сприяв свободі людей, адже подорожі в Європі, як правило, не контролювались (без паспорта, без дозволу на роботу, без імміграційної політики). Перша світова війна поклала край вільному руху та відкритості і заохотила країни до протекціоністських заходів. Результати цієї політики були настільки катастрофічними, що після Другої світової війни, союзники вирішили прийняти міжнародний план грошово-кредитної стабільності (Бреттон-Вудська угода, 1944 р.) та угоду про єдину вільну торгівлю (Генеральна угода з тарифів і торгівлі, 1947 р.)². Саме ці зусилля сприяли подальшому прогресивному відродженню прикордонної економіки.

Якщо припустити реалізацію, в минулому, політики декомпаратменталізації³ ринків, то можна дійти висновку, що це могло б призвести до того, що сьогодні компанії не змогли б так вільно діяти в світовому масштабі. Насправді, починаючи з середини XX ст., потік транскордонних вантажних перевезень прискорився⁴, кількість галузей, що постраждали від міжнародної торгівлі зростає, а важливість зарубіжних операцій, що здійснюють компанії стає дедалі вагомішою. В поєднанні з виникненням інформаційного суспільства, географічна, стратегічна і операційна свобода учасників виглядає особливо сильною. Більш точний аналіз умов роботи бізнесу передбачає таку наявність в перспективі. Декомпаратменталізація ринків, безсумнівно, розширює сферу промислових та/або комерційних можливостей, але, в той же час, накладає численні обмеження на компанії, що обмежує їх самостійність і незалежність [1]. Для того щоб зрозуміти цей парадокс, в першу чергу потрібно дослідити динаміку, яка живить феномен глобалізації та проаналізувати дуалістичний характер рушійних сил глобалізації.

² Деякі автори розглядають дві глобалізації (О'Рурк, Вільямсон, 1999 р.; Шуларік, 2006 р.). Перша проходила в період з 1870 до 1913 рр.; друга з 1950 р. по сьогодні.

³ Декомпаратменталізація – об'єднання, злиття, гомогенізація.

⁴ У 2015 р. 30% валового світового продукту (ВСП-GWP) припадало на міжнародну торгівлю, на відміну від 1950 р. – лише 8%.

Дуалістична політико-економічна сфера впливу. Як зазначалося, глобалізація характеризується подвійною динамікою: декомпаратменталізацією ринків і взаємозалежністю суб'єктів. Ці два симбіозні обґрунтування породжують складну дуалістичну систему, яка повинна бути зрозумілою для оцінки реального ступеня свободи, що мають компанії. Кордони національних ринків завдяки глобалізації стають все більше відкритими зовнішньоекономічній діяльності (див. рис. 1). Поступово все більш розмитими стають тарифні бар'єри (мита, компенсаційні податки, антидемпінгові мита), нетарифні бар'єри (стандарти, квоти, ліцензії на імпорт), регуляторні бар'єри (валютний контроль, репатріація валюти, локальна участь) і культурні бар'єри (традиційні торговельні цінності, специфічні купівельні звички, особливі умови використання).

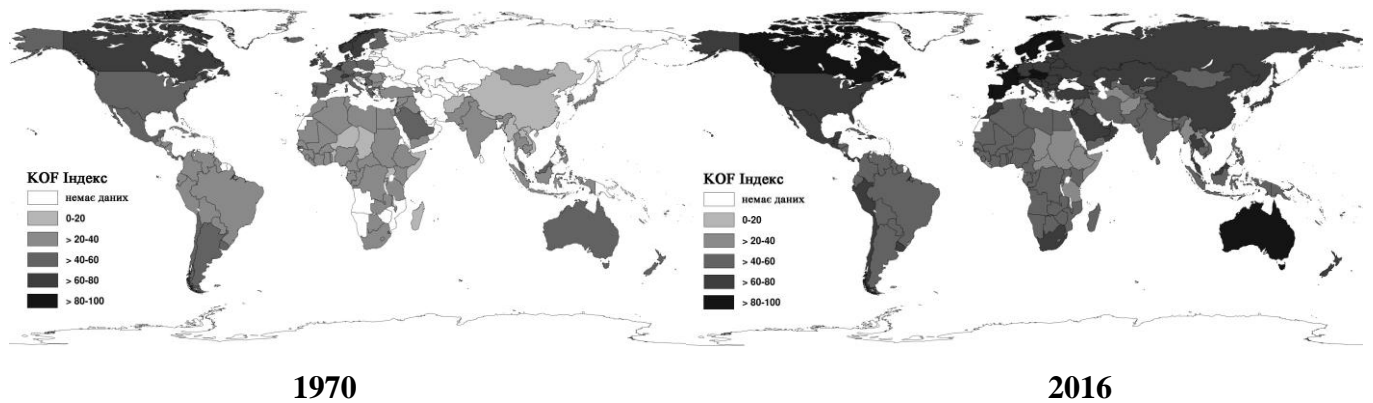

Рис. 1. Мапа індексу глобалізації KOF⁵, 1970 р., 2016 р.

Джерело: [2].

Феномен стає більш помітним із мультиплікацією зон вільної торгівлі, митних союзів, спільних ринків і економічних союзів. Кількість регіональних торгових угод, згідно з даними Генеральної угоди з тарифів і торгівлі (1948-1994 рр.) та Світової організації торгівлі (СОТ), зросла зі 100 в 1990 році, до 625 в 2016 році (419 з яких є діючими). Практично експонентне зростання даного виду договору є результатом дуже чіткої комерційної відкритості країн, яка дозволяє менеджерам компаній переглянути свої сфери експлуатації і взятись за нові ринки.

Зокрема, завдяки декомпаратменталізації ринків, глобалізація посилює взаємозалежність суб'єктів (націй, організацій, неурядових організацій⁶). Більш ніж

⁵ Індекс KOF (KOF Index of Globalization) – індекс рівня глобалізації країн світу, який складається Швейцарським економічним інститутом (KOF Swiss Economic Institute).

⁶ Неурядові організації – Non-Governmental Organization (NGOs).

будь-коли, це говорить про те, що світ потрібно аналізувати системно, для того, щоб виявити складну взаємодію і взаємозв'язок міжнародних членів спільноти. Цю ідею можна проілюструвати за допомогою теорії хаосу і її ефекту метелика. За словами метеоролога Лоренца (1979 р.), помах крил метелика в Бразилії можуть, в кінцевому рахунку, спричинити торнадо в Техасі [3]. Ця ідея екстремальної залежності між елементами дозволяє підкреслити вплив глобалізації на суб'єкти, незалежно від їх розміру і географічного розташування. Це означає, що дуже маленька бразильська компанія, що спеціалізується на передових технологіях може, фактично, однією грандіозною інновацією, створити труднощі мультинаціональній корпорації в Техасі шляхом швидкого рендерингу⁷ її ключових продуктів.

Дві сили, що описані вище – доповнюють та живлять одна іншу, а їх об'єднання породжує енергію, яка глибоко змінює методи роботи і функціонування бізнесу. У той же час, парадокс виникає тоді, коли відбувається зв'язок ідеї свободи (декомпарменталізація ринків) із втратою автономії (односторонньої, двосторонньої або багатосторонньої залежності суб'єктів). З часів Першої світової війни, компанії ніколи не мали так багато можливостей на міжнародному рівні, як сьогодні. Часткове або повне усунення торгових бар'єрів сьогодні дозволяє їм мати надзвичайно велике і різноманітне поле діяльності. Поряд з цим розширенням, компанії тяжіють до тенденції бути сильно залежними від гетерогенної групи організацій. Будучи не в змозі все зробити і зробити це добре на зростаючому ринку, який стає все більш і більш конкурентоспроможним, вони закликають до спеціалізації і нарощення кількості партнерств, які обмежують їх стратегічну та операційну автономію. Таким чином, глобалізація являє собою основу функціонування і зростання, в якій суперечність та раціональність є адресними. Вступаючи на нові ринки, компанії набувають можливостей, які змушують їх відкриватись специфічним ризикам (передача ноу-хау, обмін інформацією, часткова приватизація) і залежати від інших структур (постачальники, посередники, конкуренти).

⁷ Рендеринг (rendering) – візуалізація, вимальовування, подання з використанням комп'ютерної графіки.

Амбівалентні рушійні сили. Для того, щоб зрозуміти феномен економічної інтеграції країн, потрібно дослідити сили, що призвели до її витоків та розвитку. З цією метою, аналіз можна зосередити на роботі Дж. Іппа (1989 р., 2003 р.), який виділив чотири групи елементів (пов'язаних з урядами, ринками, конкурентами та вартістю), для оцінки умов функціонування світової економіки [4]. Якщо референційні рамки, запропоновані Іппом не можна ігнорувати, то їх можна доповнити п'ятою групою сил, що пов'язана з часом. Це пояснюється різницею між даними факторами, що уможлиблюють інтернаціоналізацію компаній, а також між факторами, що роблять її обов'язковою (таблиця 1). Насправді, прихильність на міжнародному рівні не завжди вибір; іноді це необхідність, що має дуальний характер для вищезгаданих активних сил.

Таблиця 1

Амбівалентний характер рушійних сил.

Рушійна сила	Сприяння міжнародній діяльності	Нав'язані міжнародні дії
Пов'язана з державною владою	Роздержавлення держкомпаній	Державні компанії використовуються для демонстрації технології
Пов'язана з ринком	Відносна стандартизація потреб щодо деяких товарів і послуг	Глобальні вимоги, що пред'являються деякими ключовими клієнтами
Пов'язана з конкуренцією	Впорядковані контракти з кращими субпідрядниками для посилення конкурентних переваг	Інсталяція закордоном на випередження розвитку конкурентів
Пов'язана з витратами	Скорочення транспортних і комунікаційних витрат	Зростання значення постійних витрат, на відміну від змінних витрат
Пов'язана з часом	Поширення інформації в режимі реального часу	Більш короткий життєвий цикл продукції

Джерело: адаптовано з Іппа (1989 р., 2003 р.) [4].

- Урядові рушійні сили. Влада сприяє усуненню торгових бар'єрів за допомогою різних заходів: реалізацію політики вільної торгівлі, прийняття міжнародних технічних стандартів, пом'якшення законів зайнятості, перехід до загальних правил торгівлі, підписання регіональних торговельних угод. Вони також сприяють міжнародним операціям щодо приватизації державних компаній. Ці рішення знімають обмеження на міжнародний рух капіталу і товарів, а також надають можливість для потенційно нового розширення. Після усунення бар'єрів

уряди можуть допомогти державним компаніям здійснити експансію деяких країн з політичних або технологічних причин. Зокрема, компанія Арева⁸ є ілюстрацією волі французької адміністрації, адже хоч ця група і капіталізується в досить широкому діловому полі, її інтернаціоналізація рішуче заохочує державну виконавчу владу [5].

- Ринкові рушійні сили. Вони матеріалізуються в конвергенції купівельної спроможності (в промислово розвинених і нових індустріальних країнах), у відносній стандартизації способу життя, гомогенізації вимог споживання, геоцентричному ставленні покупців, розвитку міжнародних каналів збуту і трансфертності комерційної політики. Ці фактори пропонують нові умови роботи, які, безсумнівно, полегшують процес глобалізації виробничої і комерційної діяльності. Більше того, глобальний попит деяких клієнтських компаній іноді змушує постачальників почати спеціалізацію на конкретні країни. Зокрема, коли Пежо⁹ позитивно зарекомендував себе в м. Ухані¹⁰, то Китай став важливим бізнес інтересом для Валео¹¹ – основного виробника обладнання для автомобілів Пежо. Питання про налагодження ніколи реально не ставилось, а інтернаціоналізація, в даному випадку, була абсолютно необхідно для утримання ключового клієнта [6].

- Конкурентні рушійні сили. Для того, щоб впоратися зі своїми конкурентами, компанії все частіше змушені переорієнтуватись на свою основну діяльність. Для цього вони змушені проводити аутсорсинг великої кількості операцій і укладати контракти з кращими підрядниками незалежно від їх національності і географічного розташування. Таким чином, глобалізація дає можливість зробити інкорпорацію сильних комплементарних навичок для створення чи зміцнення конкурентних переваг. Симетрично, економічна інтеграція країн дає всесвітній вимір конкурентоспроможності. Компанії зобов'язані діяти на глобальному рівні для

⁸AREVA S.A. – французька компанія, що займається розробкою та виробництвом устаткування для атомної енергетики та виробництвом електроенергії з альтернативних джерел. Єдина компанія, представлена в усіх видах діяльності, пов'язаної з виробництвом ядерної енергії. Штаб-квартира компанії розташована в Курбева, Париж.

⁹Peugeot або Peugeot SA («Пежо»), найбільша приватна французька автомобільна компанія, що спеціалізується на випуску легкових, спортивних і гоночних автомобілів, а також спеціальних автомобілів, мотоциклів та велосипедів, двигунів. У 1974 році об'єднується з Peugeot-Citroën («Пежо-Сітроєн») в єдиний концерн. Штаб-квартира розташована в Парижі.

¹⁰Ухань – одне з найбільших міст Китаю. Порт. Розташоване у центральному сході країни. Столиця провінції Хубей, при злитті річок Янцзи та Хань. У 1957 році населення становило 2 мільйони 146 тис. Протягом 50 років воно зросло більше ніж на 7 мільйонів і на серпень 2007 року воно сягнуло позначки 9 мільйонів 700 тис.

¹¹Valeo (Валео) – французька компанія, виробник і постачальник автомобільних комплектуючих і запасних частин. Штаб-квартира – в Парижі. Заснована в 1923 році.

випередження прямих конкурентів, використовуючи нову географічну зону як платформу для зростання. В автомобільній промисловості, конкурентна гра ілюструє необхідність бути присутнім на кількох континентах. Ця присутність дозволяє, крім іншого, випереджати стратегічно-імплантаційні рухи зроблені конкуруючими фірмами [7].

- Витратні рушійні сили. Економія на масштабі, ефективне використання ресурсів, зниження логістичних витрат (контейнеровози, унімодальний транспорт), витратні диференціали між країнами, нерівномірний розподіл ресурсів, грошова нестабільність, всі ці чинники є все важчим тягарем досліджень і розробок, а тому змушують компанії інтернаціоналізуватись і сконцентрувати свої зусилля на інноваційно-стандартизованому продукті, замість декількох продуктів, що були адаптовані до локальних ринків. Водночас, зростання розміру фіксованих або частково фіксованих витрат зобов'язує учасників працювати у величезних масштабах та, відповідно, бути краще пристосованими до кризових ситуацій. Насправді, коли в структурі витрат переважають змінні витрати, компанія може зіткнутися з тимчасовими труднощами за рахунок зниження закупівель сировини і надходжень. З іншого боку, коли змінні витрати значно звужуються, а постійні витрати переважно домінують (автоматизація, комп'ютеризація), то компанія має тільки одне вирішення для мінімізації наслідків кризи – збільшення власних продаж на закордонних ринках, що найменше постраждали від кризи. І тут, інтернаціоналізація виступає не як варіант, а як певне зобов'язання, що розділяє ризики і забезпечує довговічність компанії [8].

- Часові рушійні сили. Елементи, що роблять час каталізатором глобалізації повинні бути додані до перших чотирьох груп факторів, визначених Їппом. Скорочення часу на подорож, швидкий розвиток технологій, практично миттєве поширення інформації все це означає, що компанії можуть практично управляти своїми релокалізованими операціями в режимі реального часу. Оскільки відстань більше не асоціюється з часом (Ф. Кернкросс, 1997 р.), обмеження, пов'язані з географічною відстанню є досить перспективними [9]. Як наслідок, інтернаціоналізація стає більш керованою (відеоконференцзв'язок, повідомлення

електронної пошти). У той же час, управління затримками стає стратегічним чинником через скорочення життєвого циклу товарів. Для того, щоб швидко покрити витрати на наукові дослідження і розробки, компанії дуже часто змушені глобалізуватись. Наприклад: автомобільний сектор – у 1950 році автомобіль був розроблений, щоб бути проданим протягом десяти років. Сьогодні, виробник намагається отримати повернення інвестицій приблизно через чотири роки. Як результат, в 2015 р. «PSA Peugeot Citroen»¹² отримав перший прибуток за 5 років і вперше з 2010 р. почав виплату дивідендів. Інвестувавши 1,125 млрд. євро на розвиток 407 моделі, компанія Пежо розуміла, що не зможе покрити цю суму лише за рахунок продажу товару на декількох національних ринках. Тому, в досить, порівняно, короткий період, Пежо була змушена діяти на декількох континентах одночасно.

Ці п'ять груп чинників демонструють, що глобалізація ринків не тільки пропонує компаніям деякі варіанти, але і конкретні умови функціонування. Таким чином, компанії намагаються добре вивчити даний процес, для того щоб опанувати ключові фактори успіху, розвинути конкурентні переваги і заходи примусу, що обмежує іноді свободу прийняття рішень бізнес-лідерів. Саме пошук найбільш ефективної моделі розвитку корпоративного бізнесу та в процесі реалізації цієї конкурентної боротьби і з'являються недоліки глобалізації до яких можна віднести: соціальну нерівність, деградацію довкілля, фрагментацію виробництва (ліквідація робочих місць і безробіття в розвинених країнах), зниження конкурентоспроможності підприємств промисловості та сільського господарства розвинених країн (знижуючи цим якість життя їхніх працівників), зростаюча загроза впливу на культуру (рівнобіжно з глобалізацією економіки та торгівлі, культура імпортується та експортується також) [10].

¹²Другий за потужністю автовиробник Європи не представлений в США, а тому залежить від ринків, що розвиваються, таких як Китай, Росія, Латинська Америка. PSA очікує зростання ринку в 2016 р в Китаї - на 5% і падіння на 15% в Латинській Америці і 10% в Росії; в Європі компанія PSA очікує підйом на 2%. Але у компанії можуть бути проблеми через скандал із заниженням шкідливих викидів дизельними автомобілями Volkswagen, пише Financial Times. У Європі 60% продажів Peugeot припадає на дизельні автомобілі. За прогнозом LMC Automotive, частка дизельних машин в продажах в Західній Європі впаде з більш ніж 50% сьогодні до 35% в 2022 р. PSA має намір активно розвиватися на Близькому Сході і в Африці, де планує до 2025 р. випускати 1 млн. автомобілів в рік.

Отже, перевизначаючи область роботи і методи управління компаній, цей рух ставить в перспективу ідею управлінської автономії. З метою підвищення ефективності в місцевому та глобальному масштабі, коли виникає загроза національній та міжнародній конкуренції і задоволенню етноцентричних і геоцентричних очікувань та їх перспективи, фірми поступово намагаються бути організованими в серії комплексних угод. Цей процес призводить до парадоксального аргументу: поступова ліквідація торговельних кордонів країн приносить поступову ліквідацію фізичних і юридичних меж компаній. Проте, в результаті у величезній масі світового населення накопичується глибоке невдоволення матеріальним становищем, мільйони людей зневірюються у можливості досягти справедливості у правовому полі або взагалі в цьому житті, їх охоплює страх перед майбутнім, який посилюється на тлі нездатності політичних інституцій усунути зростаючу напруженість. Наявність окреслених проблем актуалізує питання щодо нової моделі розвитку світової економіки, яка повинна бути альтернативною та глобальною. Альтерглобальна модель має стати втіленням нових принципів функціонування світової системи, які будуть ґрунтуватись на засадах соціального партнерства, соціального захисту на реальних демократичних цінностях та інституті соціальної держави. Дана модель розвитку світової економіки повинна увібрати всі позитивні риси, що притаманні глобалізації та разом з тим запропонувати вирішення її поточних проблем та прогалин.

Висновки та перспективи подальших розвідок

Підсумовуючи вищесказане, можна стверджувати, що глобалізація пропонує компаніям численні можливості (розширення ринків, передачу нових технологій, зниження витрат на доставку). Ці різні можливості, які пов'язані із спрощенням руху факторів і продуктів, означають, що компанії ніколи раніше не мали такої стратегічної і операційної свободи. Якщо свобода дій і пересування компаній підтверджується то стратегічні та операційні обмеження, що існують разом із інтеграцією економік є досить глибокими – пошук зовнішньої синергії, необхідність набути критичної маси, обмін ноу-хау. Разом із цим треба визнати, що зростання глобальної соціальної нерівності руйнує соціальну базу політичної стабільності на

національному і світовому рівнях. Тобто актуалізується питання щодо нової альтерглобальної моделі розвитку світової економіки, яка матиме позитивні риси, що притаманні діючій глобальній моделі та буде ґрунтуватись на засадах соціальної партнерства.

Список літератури

1. Milliot E. The Paradoxes of Globalisation / E. Milliot, N. Tournois. – Chippenham and Eastbourne: CPI Antony Rowe, 2010. – 313 с.
2. Raw index data 2016 [Електронний ресурс] // KOF Swiss Economic Institute. – 2016. – Режим доступу до ресурсу: http://globalization.kof.ethz.ch/media/filer_public/2016/03/03/globalization_2016_long.xls.
3. Friedman T. The World is Flat: The Globalized World in the Twenty-First Century / T. Friedman. – London: Penguin, 2006. – 593 с.
4. Yip G. Total Global Strategy. (3rd ed.) / G. Yip, T. Hult. – Boston: Pearson, 2012. – 320 с.
5. Cavanagh J. Alternatives to Economic Globalization: A Better World Is Possible / J. Cavanagh, J. Mander. – San Francisco: Berrett-Koehler Publishers, Inc., 2009. – 408 с.
6. Held D. Globalization Theory: Approaches and Controversies / D. Held, A. McGrew. – Cambridge: Polity, 2007. – 288 с.
7. Robertson R. The Three Waves of Globalization. A History of a Developing Global Consciousness / R. Robertson. – Nova Scotia: Fernwood Publishing & Zed Books, 2003. – 304 с.
8. Pleyers G. Alter-Globalization: Becoming Actors in a Global Age / G. Pleyers. – Cambridge: Polity Press, 2013. – 336 с.
9. Cairncross F. The Death of Distance: How the Communications Revolution Will Change Our Lives / F. Cairncross. – Boston, MA: Harvard Business School Press, 1997. – 320 с.

10. Зварич Р.Є. Теоретико-методологічні основи процесів альтерглобалізації / Роман Євгенович Зварич // Журнал європейської економіки. – 2015. – Том 14, №4. – С. 422–437.

References

1. Milliot, E., & Tournois, N. (2010). *The paradoxes of globalisation*. Chippenham and Eastbourne: CPI Antony RoweCPI Antony Rowe.
2. Raw index data 2016. (2016). Retrieved from http://globalization.kof.ethz.ch/media/filer_public/2016/03/03/globalization_2016_long.xls.
3. Friedman, T. L. (2006). *The world is flat: The globalized world in the twenty-first century*. London: Penguin.
4. Yip, G. S., & Hult, G. T. (2012). *Total global strategy*. Boston: Pearson.
5. Cavanagh, J., & Mander, J. (2009). *Alternatives to economic globalization: A better world is possible*. San Francisco: Berrett-Koehler.
6. Held, D., & McGrew, A. G. (2007). *Globalization theory: Approaches and controversies*. Cambridge: Polity.
7. Robertson, R. T. (2003). *The three waves of globalization: A history of a developing global consciousness*. Nova Scotia: Fernwood Pub.
8. Pleyers, G. (2013). *Alter-globalization: Becoming actors in a global age*. Cambridge: Polity Press.
9. Cairncross, F. (1997). *The death of distance: How the communications revolution will change our lives*. Boston, MA: Harvard Business School Press.
10. Zvarych, R. Y. (2015). Theoretical and methodological bases of alterglobalization. *Journal of European Economy*, 14(4), 422-437.